

دانشگاه پیام نور

راهنمای اجرا و نگارش پایان نامه و پژوهش‌های عملی در علوم رفتاری (APA)

(رشته روان‌شناسی)

حسن عبدالله‌زاده

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک‌درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی ثمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صوری جدید چاپ می‌شود.

متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و **کمک‌درسی** (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و یا در وبگاه دانشگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید مواد و تجهیزات آموزشی

فهرست

فصل اول کلیات تحقیق

گام اول انتخاب موضوع

- ۱-۱- مقدمه ۳
- ۱-۲- بیان مساله ۶
- ۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق ۷
- ۱-۴- اهداف تحقیق ۸
- ۱-۵- و ۱-۶- فرضیه و سؤال تحقیق ۱۰
- ۱-۷- متغیرهای پژوهش ۱۲
- تعریف مفهومی و عملیاتی ۱۵

فصل دوم پیشینه تحقیق

- ۱-۲- پیشینه نظری یا مبانی نظری ۲-۲- پیشینه عملی یا تحقیقاتی ۱۷

فصل سوم روش‌شناسی تحقیق

- ۱-۳- روش تحقیق ۲۱
- تحقیق پیمایشی ۲۲
- اقدام پژوهی ۲۴
- بررسی موردی ۲۶
- روش تحقیق همبستگی ۲۷
- روش تحقیق پس‌رویدادی (علی - مقایسه‌ای) ۲۷
- روش تحقیق آزمایشی ۲۹
- ۲-۳ و ۳-۳- جامعه و نمونه آماری ۲۹

۳۱	۳-۴- ابزار تحقیق
۳۲	۳-۵- روش اجرا و جمع‌آوری اطلاعات
۳۳	تحلیل‌های آماری پارامتری و ناپارامتری و تفاوت آن
۳۶	معرفی چند منبع مرتبط با فصل سوم
	فصل چهارم یافته‌ها و نتایج تحقیق
۳۹	۴-۱- نتایج آمار توصیفی
۴۲	۴-۲- نتایج آمار استنباطی
۴۵	تحلیل فرضیه‌ها
	فصل پنجم بحث و تفسیر نتایج
۴۷	۵-۱- بحث و تفسیر
۴۹	۵-۲- پیشنهادات تحقیق
۴۹	۵-۳- محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق
۵۰	منبع‌نویسی
۵۵	نگارش، صفحات، شیرازه‌بندی
۵۹	برخی اشتباهات رایج و تصورات نادرست دانشجویان در تحقیق و پایان‌نامه
۶۴	تدوین گزارش یافته‌های تحقیق به صورت مقاله علمی
۷۱	منابع

پیش‌گفتار

کتاب حاضر به‌عنوان یک کتاب کمک‌درسی برای درس پایان‌نامه و روش تحقیق در علوم رفتاری و زمینه‌های وابسته، مانند روان‌شناسی، علوم تربیتی، مدیریت و علوم اجتماعی و... نوشته شده است. مجموعه مطالبی که پیش‌رو دارید مسائل و اطلاعات کاربردی است که مورد سؤال و ابهام بسیاری از دانشجویان و محققان است. هدف اصلی کتاب، کمک به درک دانشجویان دوره‌های مختلف، از فرایند تحقیق و ایجاد توانایی و مهارت در آن‌ها برای انجام پایان‌نامه و پژوهش‌های تحصیلی و غیر تحصیلی است. مطالب ارائه شده برگرفته از اصول و روش‌شناسی تحقیقی است. استفاده از شیوه‌نامه انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA) که مورد تأیید محققان حوزه علوم رفتاری است در این کتاب مورد توجه است. مطابق با پنج فصلی که گزارشات تحقیقی و پایان‌نامه‌ها تهیه می‌شود، این کتاب نیز در پنج فصل تهیه شده است. در هر فصل با رعایت ایجاز، مطالب مهم و اصلی مورد نیاز محققان و دانشجویان ارائه شده است که امیدوارم مؤثر باشد. دریافت پیشنهادات و انتقادات همکاران و دانشجویان محترم قطعاً در ارتقای بیشتر این اثر مفید خواهد بود.

برخود لازم می‌دانم از جناب آقای دکتر شقاقی که در ویراستاری علمی کتاب حاضر راهنمایی‌های ارزنده‌ای داشته‌اند، از مساعدت‌های عالمانه جناب آقای دکتر علی‌پور (ریاست محترم دانشکده علوم انسانی دانشگاه پیام‌نور)، جناب آقای دکتر زارع (مدیریت محترم گروه روان‌شناسی و تعلیم و تربیت)، ریاست و معاونت محترم دانشگاه پیام‌نور مرکز بهشهر، جناب آقای دکتر صالح‌نژاد و جناب آقای رحیمی، جناب آقای دکتر ارکانی (عضو هیات علمی دانشگاه پیام‌نور مرکز نیشابور)، مدیریت و

کارکنان محترم مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی، سرکار خانم جمشیدی به پاس زحمات و هماهنگی‌های فراوان سپاسگذاری می‌کنم. همچنین از همراهی و مساعدت‌های بی‌دریغ همسرم (سرکار خانم باقرپور) به‌ویژه در مشاوره علمی فصول سوم، چهارم و پنجم این کتاب تشکر می‌کنم. دانشجویان فهیم و علاقه‌مندم در دانشگاه پیام‌نور مرکز بهشهر نقش مؤثری در تکمیل مطالب این کتاب داشتند. تلاش، علاقه‌مندی و جدیت علمی آن‌ها نوید بخش آینده‌ای درخشان خواهد بود.

حسن عبدالله‌زاده

بهار ۱۳۸۸

فصل اول

کلیات تحقیق

هدف‌های یادگیری

دانشجو پس از مطالعه این فصل باید بتواند:

۱. موضوع پایان نامه یا تحقیق خود را انتخاب کند.
۲. بیان مساله را به درستی بنویسد.
۳. متغیرهای تحقیق خود را بیان و تعریف کند.
۴. فرضیه و سؤال را به درستی بنویسد.

پایان‌نامه، همان‌طور که از نام آن مشخص است واحد درسی پایانی دانشجو در یک مقطع تحصیلی است که دانشجو ترجیحاً به صورت انفرادی تلاش می‌کند، موضوع یا مسئله تحقیقی را در مدت زمانی مشخص تحت بررسی قرار دهد. به واسطه پایان‌نامه دانشجو می‌تواند مطالب و اطلاعاتی را که در گذشته فرا گرفته است، به عنوان یک پژوهش عملی و علمی به تجربه گذارد. فرصت مناسبی است که دانشجو با راهنمایی و مشاوره اساتیدش به سؤال یا سؤال‌های ذهنی خود پاسخی علمی و مستند بدهد.

به طور قطع دانشجویانی که دروس قبلی خود را به دقت مطالعه کرده‌اند و مطالب علمی مرتبط با رشته و تخصص خود را به خوبی فرا گرفته‌اند، در مسیر اجرای پژوهش قدم‌های مؤثرتری برمی‌دارند؛ از طرفی این کوشش علمی فرصتی مناسب برای جبران کاستی‌ها و نقایص علمی به حساب می‌آید. شکی نیست که غنای علمی یک پایان‌نامه بیش از هر عامل دیگر به توانایی، تلاش و خودباوری خود دانشجو بستگی

دارد. اوست که با جدیت و علاقه مراحل تحقیق و مشکلات پیش‌رو را پشت سر می‌گذارد و در انتها نیز از تلاش و نتایج به‌دست آمده لذت می‌برد. این لذت زمانی معنا پیدا می‌کند که دانشجو بداند این نتایج حاصل زحمات خود اوست.

در این فرصت کوتاه نمی‌توان تمامی مبانی اصولی یک تحقیق را آموزش داد (هرچند که در پایان کتاب به منابع و کتاب‌های مرتبط می‌پردازیم) زیرا شما در دروسی مثل روش تحقیق، روش‌های آماری و دیگر دروس نظری و عملی آن‌ها را آموخته‌اید. اگر نیاز می‌بینید که دوباره برخی از این دروس را دوباره مرور کنید، این کار را انجام دهید.

تحقیق تلاش سازمان‌یافته‌ای است برای پیدا کردن پاسخ پرسش یا پرسش‌هایی که دانستن آن برای محقق از جهتی حائز اهمیت است. بنابراین هر تلاشی را نمی‌توان تحقیق به حساب آورد موارد زیر را نمی‌توان جز تحقیق به حساب آورد: هرگونه بررسی اتفاقی و تصادفی تحقیق نیست، دور هم جمع شدن و جلسه گرفتن؛ تحقیق نیست، مشاهده‌های اتفاقی و بدون برنامه تحقیق نیست. پرسش‌های پراکنده از افراد و گردآوری آن‌ها نیز تحقیق نیست. البته همه موارد بالا می‌تواند آغازی برای تحقیق کردن باشد.

قبل از برداشتن گام اول، پاراگراف زیر را به دقت بخوانید تا در ابتدای راه دورنمای مراحل تحقیق در ذهنتان نقش ببندد.

در مرحله اول پژوهشگر با ملاحظه یک وضعیت غیر قابل انتظار که برای او مبهم یا ناآشنا جلوه می‌کند، برانگیخته می‌شود. در مرحله بعد برای حل مسئله به جستجوی سابقه موضوع می‌پردازد تا بتواند عواملی که به‌طور بالقوه به بروز مسئله انجامیده است را حدس زده یا گمان‌های بخردانه‌ای درباره آن به‌دست دهد. در این مرحله باید به پیشینه و سوابق امر درباره مسئله بپردازد و به اندیشه‌های تخصصی و نظریات مربوط رجوع کند. در مرحله سوم پژوهشگر به تدوین فرضیه یا سؤال‌های تحقیق می‌پردازد. در مرحله چهارم به انجام دادن مشاهده می‌پردازد. بالاخره در مرحله آخر با توجه به داده‌های حاصل از مشاهده به سؤال ویژه تحقیق پاسخ داده، فرضیه را رد کرده یا به‌طور موقت آن را رد نمی‌کند و یا اینکه به تعدیل فرضیه می‌پردازد (سرمد، زهره. بازرگان، عباس. حجازی، الهه. ۱۳۷۹: ۲۳).

گام اول: انتخاب موضوع

گام اول در اجرای پایان‌نامه یا پروژه خود را هنگام ورود به دانشگاه و شاید هم قبل از آن بر می‌دارید. در هر رشته که تحصیل می‌کنید موضوعات و حیطه‌هایی هستند که بیشتر مورد علاقه و نیاز شما هستند و بیشتر به آن‌ها فکر می‌کنید. احتمالاً موضوعی را مطالعه می‌کنید که برای شما سؤالاتی برمی‌انگیزد و کنجکاو می‌شوید که بیشتر بدانید. متوجه می‌شوید مشکلاتی که در جامعه هستند به نوعی مرتبط با رشته مورد تحصیل شماست و حساس می‌شوید که به آن‌ها بپردازید و مهمتر از همه سؤالات و چراهایی در ذهنتان ایجاد می‌شود که نیاز می‌بینید آن‌ها را بررسی کنید. حیطه کلی ذهنی شما زمینه و پایه انتخاب «موضوع» پایان‌نامه خواهد بود. اگر حیطه ذهنی و کلی شما سیاست و جهانی شدن باشد ولی در عین حال روان‌شناسی! می‌خوانید، نیازمند یک موضوع بین رشته‌ای هستید. انتخاب موضوع تحقیق تحت‌تأثیر عواملی از قبیل تجارب، مطالعات، نیازها، احساسات، علایق، نگرش، محیط اطراف و محیط آموزشی شماست. با این حال شما هستید که در نهایت تصمیم می‌گیرید که آیا این موضوع مناسب هست یا نه؟ همان‌طور که در ارتباطات و تعاملات روزمره، برخورد و دیدار اول، تأثیر مهمی بر مخاطب می‌گذارد، عنوان یا موضوع انتخابی شما نیز همین نقش را دارد.

جالب اینجاست که برای انتخاب یک موضوع ناخودآگاه تمام مراحل یک تحقیق را کامل در ذهنتان به اجرا می‌گذارید. زمانی که احساس می‌کنید از لحاظ ذهنی درباره مسأله‌ای دچار چالش شده‌اید و همچنین علاقه‌مندید که راه‌حل آن را بیابید اولین جرقه‌های انتخاب موضوع زده شده است. غالب دانشجویان در ابتدا از بیان موضوع تحقیق خود به گونه‌ای که استاد و یا دیگران آن را به خوبی درک کنند ناتوانند و نمی‌توانند عنوان اصلی پروژه یا پایان‌نامه خود را در یک خط یا دو خط بنویسند. شما در فرایند فکری قرار دارید که به مرور در حال پیشروی هستید. وقتی استاد راهنما یا استاد مشاور شما می‌پرسد: «هدف شما از بررسی این موضوع چیست؟» قطعاً می‌توانید توضیح دهید و هدف و مسأله ذهنی خودتان را تشریح می‌کنید علاوه بر این حتماً در مورد حیطه کلی و هدف اصلی‌تان با دوستان و هم‌کلاسی‌تان صحبت کنید ممکن است از کلماتی که عامیانه، غیرعلمی و غیر قابل سنجش باشد؛ استفاده کنید. با این حال،

کوشش‌های فکری و مطالعات خود را ادامه دهید. با اطلاعاتی که در اختیارتان می‌گذاریم راحت‌تر می‌توانید عنوان یا موضوع خود را کامل کنید.

معمولاً عنوان پایان‌نامه یا پژوهش به صورت جمله کاملاً مثبت، مختصر، دقیق و صریح بیان می‌شود؛ بنابراین، مطرح کردن عنوان به صورت سؤالی مناسب نیست. موضوع شما و طرز بیان یا نگارش عنوان باید طوری باشد که حیطه یا محدوده تحقیق شما را مشخص کند به صورتی که با خواندن عنوان تحقیق، محتوا و محدوده آن را بتوان پیش‌بینی کرد. در انتخاب کلمات (به ویژه کلمات و اصطلاحات تخصصی) دقت کنید و همیشه این سؤال را از خود بپرسید که آیا کلمه یا اصطلاح بهتری وجود دارد که علاوه بر سلیس بودن، بهتر و کامل‌تر بتواند مقصود اصلی را بیان کند؟ (به طور مثال «صفات شخصیتی» کامل‌تر و درست است که متناسب به تحقیق من استفاده شود یا «ویژگی‌های شخصیتی»، یا «رابطه» درست‌تر است یا «تأثیر») هرچند عنوان موضوعی که شما انتخاب می‌کنید مختصر است اما باید چند ویژگی برجسته و مهم را در خود جا داده باشد که هر کدام از این ویژگی‌ها عصاره‌ای از فصول تحقیق است. متغیرهای اصلی تحقیق، چگونگی انجام پژوهش (رابطه، مقایسه‌ای، تأثیر، علی‌بودن، توصیف و...) مکان، زمان به سال، و افرادی که قصد پژوهش روی آن‌ها را دارید، ارکان عنوان شما را تشکیل می‌دهند. مثال: هنجاریابی پرسشنامه هوش معنوی در دانشجویان دانشگاه پیام نور (۱۳۸۸).

جمله‌بندی عنوان باید سلیس و واضح باشد و مهم‌تر این که عنوان باید عاری از هرگونه پیش‌داوری و سوگیری باشد. مثلاً اگر مستندات آموزشی و تحقیقاتی در زمینه افت تحصیلی دانشجویان دانشگاه X وجود ندارد نمی‌توانید به بررسی علل افت تحصیلی دانشجویان دانشگاه مدنظر بپردازید. بدیهی است باید در عنوان خود تغییراتی ایجاد کنید. اگر شما قصد بررسی عملکرد تحصیلی یا پیشرفت تحصیلی را دارید قطعاً اصطلاح افت تحصیلی دارای سوگیری است!

در این بخش به سؤالات اساسی و برخی اشتباهات دانشجویان در مسیر انتخاب اشاره می‌شود. شتاب و عجله دانشجویان به منظور رسیدن به نتیجه و به اتمام رساندن پژوهش، آن‌ها را از اهمیت انتخاب موضوع غافل می‌کند. زمانی که شما برای انتخاب موضوع صرف می‌کنید بسیار مهم است. باتوجه به تفاوت‌های فردی با دوستان‌تان از

لحاظ میزان اطلاعات علمی، علائق، نیازهای فردی و محیطی و برخی عوامل دیگر ممکن است که موضوع‌تان را دیرتر و شاید هم زودتر انتخاب کنید بنابراین در انتخاب موضوع دقت و تأمل لازم را داشته باشید. مطالعه منابع مرتبط با موضوع مورد بررسی کمک زیادی به کیفیت موضوع انتخابی می‌کند.

سؤال مهم دیگر که مطرح است این‌که آیا موضوع یا مسأله‌ای را که می‌خواهید بررسی کنید با وسایل، امکانات و توانایی‌های شما تطابق دارد؟ در فرصتی که دارید توانایی تدارک این شرایط را دارید؟ آیا سازمان‌ها، مؤسسات، مراکز و یا نمونه‌ای که قصد مطالعه روی آن‌ها را دارید با شما همکاری لازم را خواهند داشت و می‌توانید از مهارت‌های خود برای جلب همکاری آن‌ها استفاده کنید؟ اگر می‌خواهید توانایی‌های فراشناختی دانش‌آموزان تیزهوش را بررسی کنید، همکاری مدارس تیزهوش شرط اصلی و مقدماتی در اجرای پایان‌نامه است.

بدیهی است مثمرتر بودن نتایج تحقیق و تکراری نبودن آن نیز مهم است. گاهی ممکن است دو یا چند موضوع یا مسأله ذهن شما را مشغول کند که می‌توانید با سبک سنگین کردن آن‌ها و در نهایت مشاوره با اساتید خود یکی از آن‌ها را انتخاب کنید. برخی از دانشجویان به علت عدم آشنایی با روش تحقیق و نداشتن اعتماد به نفس دچار ترس و نگرانی می‌شوند و تصمیم می‌گیرند جا پای محققان دیگر بگذارند و موضوعی کاملاً مشابه را انتخاب کنند و برخی دچار کمال‌گرایی و بلندپروازی افراطی می‌شوند، بهتر است در حد توانایی‌ها و امکانات خود فکر کنید. ممکن است به موضوعی بسیار علاقه‌مند شوید اما بعدها به این نتیجه برسید که به اندازه کافی در این زمینه پژوهش انجام شده است. می‌توانید با مطالعه نتایج به‌دست آمده علاوه بر ارضا حس کنجکاوی خود، فراتر از محدوده فعلی فکر کنید و با انجام تحقیقی جدید یک گام به جلو بردارید.

«اصل ایجاز» را در نوشتن عنوان حتماً رعایت کنید. کلمات مقدماتی و ابتدایی که معمولاً در ابتدای عنوان می‌آید را حذف کنید مثل «بررسی...» «تحقیقی در مورد...». مطمئناً هر چند تعداد کلمات عنوان پژوهش بیشتر باشد و از مرز مشخص بگذرد، عنوان، رسا بودن خود را از دست می‌دهد. سعی کنید تعداد کلمات عنوان شما از ۱۵

کلمه بیشتر نشود. (مثال: اثر دوره‌های آموزشی ریلکسیشن بر اضطراب دانش‌آموزان مقطع راهنمایی شهر بهشهر «۱۳۸۶»)

علاوه بر اینکه نیاز دارید به معانی و مفاهیم موضوع یا عنوان خود دقت کنید، لازم است مانند یک مجسمه‌ساز ظاهر عنوان خود را مرتب کنید. کدام یک از دو عنوان زیر بهتر یا درست‌تر است؟

۱. بررسی علل روانی - اجتماعی فرار دختران، در دختران فراری شهر تهران در سال ۱۳۸۶!

۲. آسیب‌شناسی روانی - اجتماعی فرار دختران در شهر تهران (۱۳۸۶). بنابراین بهتر است عنوان دوم را انتخاب کنید.

بعد از طی شدن این مراحل (که سریع‌تر از آن چیزی که فکر می‌کنید اتفاق می‌افتد) لازم است طرح مقدماتی یا پروپزال خود را به استاد راهنما ارائه دهید. در این طرح پیشنهادی علاوه بر ارائه عنوان، اهداف انجام پژوهش و ضرورت آن، فرضیه‌ها و سؤالات تحقیق و روش اجرای‌تان را مطرح نمایید. هر چند احتمال دارد طی فرایند پژوهش تغییراتی در هر یک از مراحل ذکر شده در طرح ایجاد شود، این امر برای آشنایی استاد راهنما از فرایند ذهنی و اهداف شما ضروری است، طرح پیشنهادی شما ممکن است بسیار خلاصه و مختصر باشد. بعد از اینکه از نظرات اساتید راهنما و مشاور خود آگاهی یافتید می‌توانید طرح کامل خود را بچینید و مسیر خود را ادامه دهید. در ادامه سعی شده است مراحل اجرا و انجام پروژه تحقیقاتی را به ترتیب مشخص و تشریح کنیم.

۱-۱ مقدمه

در مقدمه در مورد موضوع پژوهش‌تان و مفاهیم کلی آن صحبت می‌کنید. نیازی نیست به مرور تاریخچه بپردازید. خوب است بدانید که هر جمله یا پاراگرافی که از منابع مختلف استفاده می‌کنید حتماً باید مستند باشد و در پایان هر جمله یا پاراگراف، منبع آن (به صورت نام خانوادگی، سال و صفحه «مثلاً برای کتاب‌های ترجمه شده شولتز، ۱۳۸۲، ص ۲۲» و برای کتب تألیفی «مثلاً شاملو، ۱۳۷۵، ص ۳۳-۲۵») داخل پرانتز ذکر شود و مشخصات کامل منبع را در پایان تحقیق در قسمت منابع بنویسید. در مقدمه

سعی می‌کنید ذهن خواننده را به تدریج با موضوع یا مسئله پژوهش‌تان آشنا کنید. یکی از دانشجویان رشته روان‌شناسی که به بررسی تأثیر آسیب‌های روانی در زنان اسکیزوفرن بستری شده در یکی از مراکز بهزیستی پرداخته، مقدمه خود را به این صورت آغاز کرده است: «بیماری‌های روانی از آغاز پیدایش بشر وجود داشته است و هیچ انسانی در مقابل این بیماری‌ها مصونیت ندارد. عدم تفاهم، ناسازگاری و اختلال‌های رفتاری در جوامع انسانی مشهور است و در سنین مختلف خطر ابتلا وجود دارد [ایشان در ادامه مطالب خود به صورت کلی به عوامل محیطی و اجتماعی اشاره کرده‌اند و سپس به اختصار به بیماری اسکیزوفرنیا و نقش آسیب‌ها و استرس‌ها بر آن اشاره‌ای داشته‌اند].

لازم به ذکر است در کلیه مراحل نگارش پایان‌نامه مطالب را با ضمیر شخصی «من» یا «ما» ننویسید مثلاً «من در این تحقیق به این موضوع...» یا «ما سعی می‌کنیم به این سؤال که...» که نادرست می‌باشد. زمان نگارش مطالب به زمان حال باشد مثلاً در این تحقیق با استفاده از روش آزمایشی. مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از به کار بردن کلمات و اصطلاحات بسیار عامیانه و احساسی خودداری کنید. بهتر است احساس تأسف یا احساس شغف و خوشحالی خود را به صورت کلمات متأسفانه، خوشبختانه یا بدبختانه منعکس نکنید! فراموش نکنید که شما در حال نگارش یک گزارش علمی و تحقیقاتی هستید نه یک متن ادبی و شاعرانه (A.P.A. پیشنهاد می‌کند وقتی می‌خواهید مقدمه را شروع به نوشتن کنید نیازی نیست کلمه مقدمه را به عنوان تیتراژ بنویسید).

۱-۲- بیان مسأله

حتماً این جمله را زیاد شنیده‌اید که هر تحقیقی با یک سؤال ذهنی شروع می‌شود. منظور همان سؤال اصلی و مهمی است که ذهن محقق را مشغول کرده و انگیزه‌ای شده تا وی به تکاپو بیافتد و جواب آن را بیابد. در بیان مسأله با توضیحات خود باید به تشریح این سؤال کلی یا اصلی بپردازید و این سؤال را در حین توضیحات خود در بیان مسأله و یا در انتهای آن به دیگران معرفی کنید. با توضیحات و مفاهیمی که در بیان مسأله مطرح می‌شود خواننده متوجه ابهام و سوال اصلی تحقیق می‌شود. در این قسمت می‌توانید از توضیحات نظری و اجمالی از پژوهش‌های انجام شده برای بیان مسأله

استفاده نمایید. برای مثال، اگر مسأله پژوهش تان این است که آیا اولویت انتخاب رنگ‌ها ارتباطی با سطح هیجان‌خواهی افراد دارد یا نه؟ ابتدا در مورد رنگ‌ها و تأثیرات روان‌شناختی آن‌ها توضیح می‌دهید و در ادامه مسأله را بیان می‌کنید: «علاوه بر این موضوع جای سؤال دارد که آیا اولویت انتخاب رنگ‌ها ارتباطی با سطح هیجان‌خواهی افراد دارد یا نه؟» بیان مسأله و تکرار ذهنی هدف اصلی از انجام تحقیق، به محقق کمک می‌کند که از مسیر و محدوده تحقیق خود خارج نشود. خوب است طی مراحل مختلف تحقیق این سؤال را از خود پرسید که: هدف اصلی از پژوهش حاضر چیست و در این فعالیت به دنبال چه چیزی می‌گردم؟ با این کار از محدوده مورد پژوهش فاصله نمی‌گیرید.

۱-۳ اهمیت و ضرورت تحقیق

مطمئناً وقتی تصمیم قطعی به انتخاب یک موضوع گرفتید بیانگر این است که آن مسأله از اهمیت و ضرورت کافی برخوردار است و حتماً برای اهمیت آن نیز دلایل کافی خواهید داشت. باید اعتراف کنیم تحقیقات زیادی هستند که واقعاً نمی‌توان دلیل قانع‌کننده‌ای برای انجام آنها پیدا کرد. همواره از دانشجویانم این سؤال را می‌پرسم که به فرض انجام این تحقیق نتایج آن چه مشکلی را حل می‌کند و چه افرادی می‌توانند مستقیم یا غیرمستقیم از نتایج آن استفاده کنند؟ با تأسف باید این واقعیت تلخ را مطرح کرد که تحقیقات و طرح‌های پژوهشی متعددی انجام گرفته یا در حال انجام است که دریافت امتیاز، نمره، ترفیع و پاداش هدف اصلی آن‌هاست. اگر شما هم گرفتار این اهداف معیوب هستید، تصمیم خود را تغییر دهید. این‌که به ثمر رساندن پژوهش چه کاربردهایی خواهد داشت و یا این‌که باعث حل چه مشکل یا مشکلاتی می‌شود در حیطه اهمیت و ضرورت شماست اگر می‌خواهید به رابطه هوش معنوی و صفات شخصیتی بپردازید باید بتوانید در مورد اهمیت بررسی این رابطه توضیح دهید: اگر تحقیق شما به افزایش سطح سلامت جامعه، بهره‌وری سازمانی، کاهش افت تحصیلی، افزایش خوشکامی افراد، کاهش طلاق و اختلافات زناشویی و شبیه اینها کمک می‌کند می‌توانید به آن بپردازید، نو بودن تحقیقی که انجام می‌دهید و این‌که کمتر در این رابطه پژوهش صورت گرفته می‌تواند ضرورت تحقیق را توجیه کند. برای نگارش این

قسمت از تحقیق، کاربردی تر فکر کنید. سعی کنید این قسمت را واقع بینانه و کامل تر مطرح کنید، با این کار خود را از لحاظ روحی برای ادامه تحقیق تقویت کرده‌اید و علاوه بر این ارزش تحقیق خود را به دیگران نشان داده‌اید. می‌توانید بیان کنید در صورتی که تحقیق شما انجام نشود چه عوارضی ممکن است ایجاد کند. مؤلف پیشنهاد می‌کند بعد از اینکه فصل پنجم را به پایان رساندید با تهیه مقاله و با استناد به نتایج تحقیقتان، راهکارهای عملی و قابل اجرا را با مسئولین یا افراد گروه هدف مطرح نمایید و در صورت امکان خودتان به اجرای فعالیت‌ها و راهکارهای برگرفته از تحقیقتان بپردازید.

۱-۴- اهداف تحقیق

معمولاً در تحقیق به دو صورت ۱-۴-۱- اهداف (یا هدف) کلی و ۱-۴-۲- اهداف (یا هدف) جزئی مطرح می‌شود. هدف کلی همان هدف اصلی و منظور نهایی از انجام تحقیق است که معمولاً برگرفته از موضوع یا عنوان تحقیق است. هدف یا هدف‌های جزئی زیر مجموعه‌های هدف کلی‌اند و به خواننده نشان می‌دهد که محقق علاوه بر هدف اصلی و نهایی دنبال چه اهداف دیگری است. یکی از دانشجویان که هدف اصلی (کلی) خود را این طور بیان کرده: تعیین رابطه بین سلامت روان و پذیرش اجتماعی دانشجویان دانشگاه پیام‌نور مرکز بهشهر، یکی از هدف‌های جزئی خود را به این شکل می‌نویسد: مقایسه میزان سلامت روان دانشجویان رشته‌های فنی، علوم انسانی و علوم پایه در دانشگاه پیام‌نور مرکز بهشهر. برای نوشتن هدف‌ها از کلمات دقیق، عینی و قابل سنجش استفاده کنید. کلماتی مثل تعیین مقایسه و رابطه کلمات مناسب هستند. اما کلماتی مثل شناخت و فهمیدن کلمات مناسب و عینی نیستند و بهتر است مورد استفاده قرار نگیرند.

ماهیت و محدوده موضوع تحقیقتان بر هدف‌های کلی و جزئی تأثیر می‌گذارد. برخی از دانشجویان اهداف تحقیق را با اهمیت و ضرورت و برخی دیگر اهداف را با پیشنهادات تحقیق اشتباه می‌کنند مواظب باشید مرتکب این اشتباه نشوید. اگر تحقیقتان به بهبود سلامت روانی و یا انتخاب شیوه صحیح فرزندپروری و یا انتخاب سبک‌های مناسب مدیریتی کمک می‌کند نیازی نیست در اهداف‌تان اشاره کنید. زیرا در اهداف

مواردی را طرح می‌کنید که در تحقیق‌تان قابل سنجش و اندازه‌گیری باشد. هدف کلی (درست): اعتباریابی پرسشنامه پرساد (رغبت‌سنج ازدواج دانشجویی) در دانشجویان دانشگاه‌های شهر دامغان. هدف کلی یا جزئی (نادرست): کمک به مراکز مشاوره و دانشگاه‌ها برای مشاوره بهتر ازدواج!!

۱-۵- فرضیه و ۱-۶- سؤال تحقیق

بیان فرضیه‌ها و سؤالات تحقیقی از دیگر قسمت‌های مهم یک تحقیق است. برای نیل به این مهم، محقق لازم است ابتدا به بررسی پیشینه تحقیق بپردازد و به دقت پژوهش‌های قبلی انجام شده را مطالعه کند تا علاوه بر فهمیدن نتایج تحقیقات آن‌ها به روش تحقیق، روش گردآوری اطلاعات و همچنین محدودیت‌ها و پیشنهادات آن‌ها آشنا شود (در عین حال که شما منابع قبلی را بررسی می‌کنید بهتر است با کسانی که قصد استفاده از تحقیق شما را دارند صحبت کنید و نیازهای واقعی و کاربردی آن‌ها را بشناسید در این مرحله همچنین می‌توانید با برقراری ارتباط با افراد متخصص و صاحب‌نظر از تجارب و اطلاعات آن‌ها استفاده کنید. این سه منبع کمک زیادی در مراحل بعدی به شما می‌کند).

در این توضیحات به تشریح فرضیه و سؤال می‌پردازیم. حال که به تعریف و تبیین مسأله و هدف‌های تحقیق پرداختید باید تصویری علمی از چگونگی متغیرها و نحوه ارتباط و تأثیرگذاری آن‌ها با یکدیگر را ارائه دهید، تا بر اساس آن تلاش کاوش‌گرانه خود را آغاز نمایید و در ادامه از صحت و سقم آن مطلع شوید.

فرضیه‌سازی یکی از مراحل حساس تحقیق را تشکیل می‌دهد زیرا به فعالیت‌های تحقیقی جهت می‌دهد و به محقق کمک می‌کند تا راه مناسب‌تر برای رسیدن به اهداف تحقیق را انتخاب کند.

به نظر شما فرق بین سؤال تحقیق و فرضیه در چیست؟ آیا سؤال همان فرضیه است که به صورت سؤالی مطرح شده است؟! اگر فرضیه جوابی است که محقق به سؤال تحقیق می‌دهد، این جواب باید چه شرایطی را از لحاظ روش‌شناسی داشته باشد؟ حتماً تعریف فرضیه را می‌دانید: حدسی اندیشمندانه درباره رابطه بین متغیرها و پدیده‌ها. فرضیه به صورت جمله اخباری مطرح می‌شود و بیانگر نتایجی است که محقق

انتظار دارد و احتمال می‌دهد در ادامه (بدون سوگیری) به آن برسد. مثال: بین بعد شخصیتی دلبذیر بودن و رضایت زناشویی رابطه مثبت وجود دارد. اشتباه عمده برخی از دانشجویان این است که آن‌ها تصور می‌کنند زمانی تحقیقات‌شان به نتیجه رسیده و دارای اعتبار است که فرضیه‌های‌شان تأیید شود! به همان اندازه که تأیید یک فرضیه اهمیت دارد، عدم تأیید آن نیز دارای اعتبار و درحین حال تفاسیر علمی با اهمیت است. یک فرضیه هیچ‌گاه اثبات یا ابطال نمی‌شود، بلکه براساس داده‌های به‌دست آمده فقط تأیید را رد می‌شود. اگر شما نمی‌دانید چه موقع فرضیه و چه موقع سؤال مطرح کنید ابتدا لازم است با زیربنا و پایه‌های ارائه فرضیه آشنا شوید: ۱- مبنای نظری یا نظریه‌ها ۲- مبنای عملی و تحقیقاتی. بدین معنا که اگر بعد از بررسی پیشینه تحقیقات و نظریه‌های علمی مرتبط با موضوع تحقیق و رابطه بین متغیرهای تان، به این نتیجه برسید که بین متغیرهای مورد بررسی رابطه مشخصی (مثلاً مثبت یا منفی) وجود دارد و این رابطه مستند به پیشینه نظری و عملی قبلی است و همگرایی نسبی در آن رابطه وجود دارد شما در این شرایط می‌تواند فرضیه بدهید. اما اگر حدس شما و یا آن چیزی که قصد مطرح کردنش را دارید زیربنای نظری و تحقیقی ندارد و یا همگرایی بین نتایج تحقیقات و نظرات قبلی به‌دست نیامده باید سؤال طرح کنید. به دلیل وجود همین زیربناهای علمی (نظریه‌ها و تحقیقات) است که شما بخردانه حدسی را به‌صورت «جهت‌دار» (یک سویه) مطرح می‌کنید. مثال: با افزایش فشارروانی کارکنان میزان بهره‌وری سازمان کاهش می‌یابد. وقتی تحقیقات و نظریات قبلی به رابطه مثبت بین میزان درآمد و رضایت شغلی تأکید کرده‌اند شما همین مفهوم را در قالب فرضیه باید مطرح کنید و دیگر نیازی به سؤالی مطرح کردن آن نیست ممکن است وقتی در نظریات و تحقیقات به مطالعه و بررسی رابطه بین بعد انعطاف‌پذیری شخصیت و هوش هیجانی بپردازید. نتوانید به نتیجه مشخصی برسید در این شرایط مطرح کردن سؤال بجا و سنجیده است: آیا بین بعد انعطاف‌پذیری شخصیت و هوش هیجانی رابطه معنی‌داری وجود دارد؟ در اینجا شما هیچ‌گونه جهت‌داری یا حدسی را مطرح نمی‌کنید. و در حقیقت سؤال می‌دهید. به شیوه‌های مختلفی می‌توان جهت‌داری فرضیه را مطرح کرد؛ مثلاً، شخصیت مرد تأثیر بیشتری بر رضایت زناشویی دارد. برخی مواقع تحقیقی تنها دارای یک متغیر است و محقق فقط می‌خواهد به توصیف چگونگی وضع آن متغیر

بپردازد و چنین مواقعی بهتر است سؤال مطرح شود. اگر موضوعی تحت عنوان: بررسی زمینه‌های فرهنگی - خانوادگی افراد دارای اختلال شخصیت مرزی، باشد، می‌توانید سؤال‌های این چنینی مطرح کنید ۱- افراد دارای اختلال شخصیت مرزی دارای چه زمینه‌های خانوادگی هستند؟ ۲- افراد دارای اختلال شخصیت مرزی دارای چه زمینه‌های فرهنگی هستند؟ علاوه براین که سؤال تحقیق را می‌توان به صورت توصیفی (چه می‌باشد؟) چیست؟ چگونه؟) و یا رابطه‌ای مطرح کرد برخی از سؤالات نیز به صورت مقایسه‌ای یا تفاوتی مطرح می‌شود (آیا سبک‌های تربیتی والدین کودکان بیش فعال متفاوت از کودکان عادی است؟) همان‌طور که ارزش یک تحقیق به تأیید شدن فرضیه‌های آن نیست، تعداد زیاد فرضیه‌ها و سؤالات و ملاک مهم و معتبر بودن تحقیق نیست بعید نیست که تحقیقی با یک فرضیه از ارزش و کاربردهای زیادی برخوردار باشد.

۱-۷- متغیرهای پژوهش

در حالتی کلی متغیرها آن شرایط یا خصوصیات هستند که پژوهشگر آن‌ها را دستکاری کنترل یا مشاهده می‌کند و متغیر ویژگی واحد مورد مشاهده است و نمادی است که اعداد یا ارزش‌ها به آن منتسب می‌شود. در موضوع پژوهش زیر «مقایسه میزان فشارروانی روان‌شناسان شاغل در کلینیک‌های درمانی روان‌شناسان شاغل به عنوان مدرس در دانشگاه‌ها» فشارروانی متغیر اصلی این پژوهش است. نوع متغیرهای موجود در تحقیق‌تان را مشخص کنید تا بتوانید به سؤال‌های تحقیق و یا آزمون صحیح فرضیه‌ها بپردازید. اگر از تقسیم‌بندی کلی متغیرها (باتوجه با ماهیت مقادیری که می‌پذیرند) به دو دسته کیفی و کمی بگذریم، متغیرها را معمولاً از نظر نقش آن‌ها را در تحقیق به ۵ دسته تقسیم می‌شود: در این قسمت پنج نوع متغیر را با استفاده کتاب روش تحقیق در علوم رفتاری تالیف سرمد، بازرگان و حجازی (۱۳۷۹) معرفی می‌کنیم.

«در یک تحقیق علمی برای پاسخ‌دادن به سؤال‌های تحقیق و یا آزمون فرضیه‌ها، تشخیص متغیرها امری ضروری است. متغیرها را معمولاً از نظر نقش آن‌ها در تحقیق می‌توان به ۵ دسته تقسیم کرد :